

Fejes József Balázs¹ – Szűcs Norbert²¹ SZTE Neveléstudományi Intézet² SZTE Művelődéstudományi Intézet

Egyházi iskolák és oktatási szegregáció – előszó

2018-ban jelent meg szerkesztésünkben egy, a hazai szegregáció jelenkori folyamatairól átfogó képet kínáló tanulmánykötet (Fejes és Szűcs, 2018b), amelyhez az oktatási szegregációval foglalkozó hazai kutatók és aktivisták egy jelentős részét sikerült szerzőként megnyernünk egy-egy fejezet megírására. A munka egyik novuma az egyházi iskolák által gerjesztett szegregáció jelenségének a korábbiaknál részletesebb, több szempont szerinti bemutatása volt. A kötet címe – Én vétkem – többek között erre, az egyházi iskolák szegregációjában betöltött erősödő szerepére is utal. A jelen lapszámban megjelenő négy tanulmány e megkezdett munka folytatásaként értelmezhető. Már a kötet megjelenése előtt kiderült, hogy a szerzők egy része további kutatásokkal mélyül el az egyházi iskolákhoz kötődő szegregáció feltárásában. E lapszám ezeket az írásokat gyűjti csokorba.

Erce Kriszta és Radó Péter (2019) tanulmánya részletes áttekintést kínál a magyar közoktatás fenntartói szerkezetében az elmúlt nagyjából egy évtizedben történt változásokról, valamint annak hatásairól, az egyházi iskolák térnyerését és a szelekció, szegregáció összefüggéseit kiemelten kezelve. Az írás az egyházi fenntartók gyors ütemű expanziójának olyan következményeire mutat rá, amelyek eddig legfeljebb homályosan látszóttak; és bizonyosan sokat segíthet abban, hogy megértsük a magyar oktatási rendszer jelenlegi működését. A tanulmány szemléletesen mutatja be a rendszer átalakításának számos – feltesszük, nem szándékolt – káros következményét.

Ercse Kriszta (2019) munkájában az Országos Kompetenciamérés nyolcadik évfolyamos adatbázisainak felhasználásával azoknak a két-, három- és négyiskolás településeknek a szelekciós folyamatait vizsgálja, ahol a legnagyobb hatáspotenciállal rendelkező felekezetek (katolikus, református, evangélikus, görögkatolikus) iskolát tartanak fent. Három mutató – családiháttér-index, halmozottan hátrányos helyzetű és roma tanulók aránya – segítségével elemzi a tanulók településeken belüli eloszlását és változását 2010 és 2016 között. A kép egyértelmű, a vizsgált településeken a felekezeti iskolák eleve az előnyösebb társadalmi összetételű iskolákat vették át, és az egyes iskolák tanulóközösségeinek homogenizálódása is jól nyomon követhető.

Neumann Eszter és Berényi Eszter (2019), valamint Eröss Gábor (2019) tanulmánya a roma tanulók helyzetét és a roma inklúzió lehetőségeit vizsgálták református általános iskolákban. Neumann és Berényi kérdőíves vizsgálata a református általános iskolai hálózat egészéről nyújt áttekintést, emellett közelebbről megvizsgál négy olyan református általános iskolát, amelyek az egyház által fenntartott többi iskolához viszonyítva

magasabb arányban fogadnak roma és hátrányos helyzetű tanulókat. Eröss esettanulmánya egy olyan mélyfúrás, amely egyetlen integráló református általános iskola mindennapjait hozza a felszínre, az eseményeket és nézőpontokat történeti, társadalmi és földrajzi kontextusba helyezve. Mindkét tanulmányból kirajzolódik a befogadás témaköre kapcsán egy sajátos, vallási keretezés, ugyanakkor a szelekciós mechanizmusokat tekintve lényeges különbségként mindössze az rajzolódik ki, hogy a vallási közösséghez való csatlakozás egy további válogatási szempontot biztosít ezeknek az iskoláknak.

A tanulmányok elolvasása során megfogalmazódott néhány – reményeink szerint – a szakmai diskurzust előmozdító, továbbgondolásra vagy vitára ösztönző dilemmánk. Mielőtt ezeket felvetjük, megjegyezzük, hogy az „egyházi iskolák” kategória túlzottan tág ahhoz, hogy minden általánosítást nélkülözve, az érintettek körét pontosan megnevezve használjuk. Ugyanakkor arra is felhívjuk a figyelmet, hogy ezt a pontatlanságot most mégis vállaljuk, hiszen nem tudjuk minden állításunk mellé felsorolni az érintett egyházakat. E tekintetben Ercse Kriszta korábbi (2018) és jelen lapszámban megjelent (2019), jól adatolt írásai kínálnak kiváló kapaszkodókat.

Elsőként az a kérdés fogalmazódott meg, hogy a szegregáció kapcsán máshogyan viselkednek-e az egyházi szereplők, mint az oktatási rendszerünk egyéb aktorai. Bár a református iskolákat bemutató tanulmányokban mintha a szereplők elköteleződése és jó szándéka lenne kitapintható, tágabb kontextusba helyezve a kérdést egyáltalán nem ilyen egyértelmű a helyzet értékelése. Mindenekelőtt felidézzük, hogy a szegregáció számos esetben nem valami rosszindulaton alapuló, a roma vagy hátrányos helyzetű tanulókat szándékosan diszkrimináló döntésekre épülő folyamat. Szerintünk inkább egy rosszul működő rendszerben az egyes szereplők által megszerezhető egyéni vagy intézményi előnyök, az egyes szereplők szempontjából logikusnak tűnő lépések eredményeként értelmezhető. Például esetenként jó szándéktól vezérelve vagy a szülők szeparációs nyomásának engedve (és ezzel az iskola

Elsőként az a kérdés fogalmazódott meg, hogy a szegregáció kapcsán máshogyan viselkednek-e az egyházi szereplők, mint az oktatási rendszerünk egyéb aktorai. Bár a református iskolákat bemutató tanulmányokban mintha a szereplők elköteleződése és jó szándéka lenne kitapintható, tágabb kontextusba helyezve a kérdést egyáltalán nem ilyen egyértelmű a helyzet értékelése. Mindenekelőtt felidézzük, hogy a szegregáció számos esetben nem valami rosszindulaton alapuló, a roma vagy hátrányos helyzetű tanulókat szándékosan diszkrimináló döntésekre épülő folyamat. Szerintünk inkább egy rosszul működő rendszerben az egyes szereplők által megszerezhető egyéni vagy intézményi előnyök, az egyes szereplők szempontjából logikusnak tűnő lépések eredményeként értelmezhető. Például esetenként jó szándéktól vezérelve vagy a szülők szeparációs nyomásának engedve (és ezzel az iskola megmaradásáért küzdve) hozzák meg a szereplők azokat a döntéseket, amelyek következtében tanulóink egy része szegregált, alacsonyabb minőségű oktatásban részesül.

megmaradásáért küzdve) hozzák meg a szereplők azokat a döntéseket, amelyek következtében tanulóink egy része szegregált, alacsonyabb minőségű oktatásban részesül. Vagyis más helyzetekben, iskolákban sem találkozunk általában rosszindulatú szereplőkkel az oktatási szegregáció ügyét vizsgálva, így minden bizonnyal a vizsgált református iskolák is ebbe a vonalba illeszkednek, azaz nem térnek el a többségtől.

Emellett arra hívjuk fel a figyelmet a református iskolákról szóló esettanulmányok (Eröss, 2019; Neumann és Berényi, 2019) kapcsán, hogy nem az egyház kezdeményezte a fenntartóváltást a bemutatott iskolák többsége esetében, mindössze nem ellenkezett – ami a nézőpontunkból nem tűnik az inklúzió tudatos támogatásának. Ezt az iskolán belüli szegregáció jelensége is megerősíti, valamint, hogy a vizsgált iskolák egyikében a fenntartóváltást követően csökként a roma tanulók aránya. Természetesen nem mondjuk, hogy az iskolán belüli szegregáció gyors ütemű felszámolása, például az esettanulmányban szereplő Piros iskolában a két tannyelvű tagozat azonnali megszüntetése biztosan jó megoldás lenne, hiszen hasonló intézkedések a lábbal szavazáson keresztül gyakran erősödő szegregációhoz vezethetnek. Másrészt úgy tűnik, hogy az esettanulmányokban szereplő egyes iskolák léte bizonytalanra válna, ha kizárólag a középosztálybeli tanulókra alapozna, így tulajdonképpen nincs más reális választás, mint az integráció felvállalása. A lényeg, hogy általában bizonytalanok vagyunk abban a tekintetben, hogy az iskolán belüli szegregáció kapcsán bármiben is máshogyan működne a református iskolák, mint általában az iskolák.

Ugyanakkor egy eltérést mégis látunk a református iskolák és a többi iskola között. Ez pedig a szóban forgó kutatás megrendelésében és az adatgyűjtés során történő együttműködésben érhető tetten. De bevalljuk, e tekintetben is szkeptikusak vagyunk. Tapasztalataink szerint a szereplők általában együttműködőek, és szívesen bepillantást engednek a kulisszák mögé, hogy megmutassák áldozatos munkájukat, rossz szándéktól mentes látásmódjukat, avagy tehetetlenségüket a spontán szegregációra hivatkozva. De amikor arról van szó, hogy az integráció érdekében a megszokott kereteket át kellene alakítani, és konfliktusokat vállalva tudatos lépéseket kellene tenni a tanulók együttnevelése érdekében, már nem tűnik olyan fontosnak az integráció ügye. Vagyis várjuk a konkrét lépéseket, amelyek az iskolán belüli és az iskolák közötti szegregáció felszámolására irányulnak!

Az iskolán belüli szegregáció kezelése szinte teljesen az iskolafenntartók kezében van, így e téren bármikor megkezdhetnék a beavatkozást a református iskolák. Azonban elsősorban nem az iskolán belüli szegregáció problémája kapcsolódik az egyházi általános iskolákhoz. Az egyházi iskolák, ahogy a református iskolák jelentős része is, a hátrányos helyzetű és roma tanulók iskolák közötti eloszlását befolyásolják kedvezőtlenül, általában a jobb társadalmi pozíciójú családok gyermekeinek összegyűjtésével, azaz az iskolák közötti szegregáció erősítésével. Az iskolák közötti szegregáció nem egy-egy fenntartón múlik, a rendszer egészét kellene átalakítani, ami többek között az egyházi iskolák privilégiumainak visszaszorítását

Tapasztalataink szerint a szereplők általában együttműködőek, és szívesen bepillantást engednek a kulisszák mögé, hogy megmutassák áldozatos munkájukat, rossz szándéktól mentes látásmódjukat, avagy tehetetlenségüket a spontán szegregációra hivatkozva. De amikor arról van szó, hogy az integráció érdekében a megszokott kereteket át kellene alakítani, és konfliktusokat vállalva tudatos lépéseket kellene tenni a tanulók együttnevelése érdekében, már nem tűnik olyan fontosnak az integráció ügye.

jelenté az elesettek támogatásának érdekében. Nehezen feltételezhető, hogy az egyházi iskolák ezt önként kezdeményeznék az intézmények közötti szegregáció csökkentése vagy megszüntetése érdekében.

A következő kérdés, hogy nagyobb felelősséget várunk-e az elesettek támogatása tekintetében az egyházi iskoláktól. Az egyházak viselkedése egyértelműen azt sugallja, hogy fontos számukra a kirekesztettek és szegények támogatása, hiszen jelentős karitatív tevékenységeket végeznek, többek között a hátrányos helyzetű és roma közösségek érdekében, például cigánypasztorációs programokat, tanórákat vagy roma szakkollégiumokat működtetnek. Azonban úgy tűnik, hogy az egyház egyik kezével ad, a másikkal elvesz. Méghozzá nagyon sokat vesz el. Egyértelmű, hogy az egyének életkilátásait tekintve a munkaerőpiaci helyzettől a várható élettartamig az iskolai sikerességnek központi szerepe van. Ebből kiindulva kijelenthetjük – bármilyen teátrálisan is hangzik –, hogy a szegregált oktatás kedvezőtlenebb életkörülményekhez és egészségügyi állapothoz vezet, ami végső soron az élet megrövidítését jelenti honfitársaink egy része esetében. És ebben kimutatható felelőssége van az egyházi iskolák jelenlegi működésének.

És ezzel vissza is kanyarodtunk az előző kérdéshez, ami az egyházi és nem egyházi oktatási szereplők viselkedésének összevetésére vonatkozik. Az állam nem kezeli hatékonyan a méltányos oktatás ügyét, sőt, az elmúlt években romlott a helyzet (ld. Csapó, Fejes, Kinyó és Tóth, 2019; Fejes és Szűcs, 2018a; Radó, 2018), többek között az egyházi iskoláknak nyújtott kedvezmények miatt. Eközben az állam olyan, az oktatási rendszer központi problémáit nem érintő kezdeményezéseket támogat, amelyek kommunikációs szempontból azt mutatják, hogy törődik a szegény és roma gyermekekkel, fiatalokkal. A paradox helyzetet kiválóan szemlélteti, hogy a hátrányos helyzetű és roma tanulók támogatására létrehozott gimnáziumi és felsőoktatási programok gyakran beiskolázási gondokkal küzdenek, aminek – megítélésünk szerint – éppen az az oka, hogy az alacsony minőségű szegregált oktatás kezelése nélkül a célcsoportból kevesen jutnak az érettségi közelébe (pl. Arany János Tehetséggondozó Program, roma szakkollégiumok). Jelenleg az egyházak működése ugyanezt a képet közvetíti: az egyházak támogató programokat tartanak fenn, miközben a rendszerszintű hátrányok felszámolása helyett azok kialakulásához és fenntartásához jelentősen hozzájárulnak.

Álláspontunk szerint a bemutatott integráló református iskolák mintha arra a jól ismert érvre erősítenének rá, amit már ezerszer hallottunk az iskolán belül szegregáló intézményekben: „a válogatott osztályban is van hátrányos helyzetű és/vagy roma tanuló, vagyis látható, hogy mi nem szegregálunk, az integráció pártján állunk”. És erre a néhány példára – jelen esetben néhány iskolára – mindig lehet hivatkozni. Kedvezőtlen tapasztalataink miatt ameddig nem látunk széleskörű, programszintű beavatkozásokat a hátrányos helyzetű és roma diákok tanulóközösségek közötti arányosabb elosztása érdekében, csak atipikus, kommunikációs elemként felmutatott esetként tekinthetünk a református egyházi iskolák (és általában az egyházi iskolák) integrációs jó gyakorlataira.

Neumann és Berényi (2019) integráló református iskolákról szóló tanulmányának optimista zárógondolata szerint van esély egy keresztény befogadó gyakorlat megszületésére a református iskolákban. Mi szeretnénk hinni ebben!

Irodalom

- Csapó, B., Fejes, J. B., Kinyó, L. & Tóth, E. (2019). Educational Achievement in Social and International Contexts. In Kolosi, T. & Tóth, I. Gy. (szerk.), *Social Riport 2019*. Budapest: TÁRKI. 217–236.
- Ercse Kriszta & Radó Péter (2019). A magyar közoktatásban zajló privatizáció és annak hatásai. *Iskolakultúra*, 29(7) 8–49.
- Ercse Kriszta (2018). Az állam által ösztönzött, egyház-asszisztált szegregáció mechanizmusa. In Fejes József Balázs & Szűcs Norbert (szerk.), *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Szeged: Motiváció Oktatási Egyesület. 177–199.
- Ercse Kriszta (2019). Az egyházi fenntartású iskolák és a szelekció, szegregáció kapcsolata. *Iskolakultúra*, 29(7) 50–72.
- Erőss Gábor (2019). „Hallottuk, hogy Robi bá’ kint volt a telepen.” Szegregálva befogadni. *Iskolakultúra*, 29(7) 94–113.
- Fejes József Balázs & Szűcs Norbert (2018a). Az oktatási integráció ügye a 2010-es évek végén. In Fejes József Balázs & Szűcs Norbert (szerk.), *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Szeged: Motiváció Oktatási Egyesület. 177–199.
- Fejes József Balázs & Szűcs Norbert (2018b, szerk.). *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Szeged: Motiváció Oktatási Egyesület.
- Neumann Eszter & Berényi Eszter (2019). Roma tanulók a református általános iskolák rendszerében. *Iskolakultúra*, 29(7) 73–93.
- Radó Péter (2018). A közoktatás szelektivitása mint a roma szegregáció általános kontextusa. In Fejes József Balázs & Szűcs Norbert (szerk.), *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Szeged: Motiváció Oktatási Egyesület. 31–55.